

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра екології та ботаніки

«Затверджую»

**Завідувач кафедри
екології та ботаніки**

_____ (В.Г. Скляр)

«__» _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК. 18 – Екологія міських систем

Спеціальність: 101 «Екологія»

Факультет: *Агротехнологій та природокористування*

2019-2020 н. р.

Робоча програма з *Екології міських систем* для студентів спеціальності 101 «Екологія»

Розробники: к.б.н., доцент *Клименко Г.О.*

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри екології та ботаніки

Протокол № 14 від 8.04. 2019 р.

Завідувач кафедри _____ **(В.Г. Скляр)**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Погоджено:

Декан факультету _____ (І.М. Коваленко)

Декан факультету _____ (І.М. Коваленко)

Методист навчального відділу _____ (Г.О. Бабошина)

Зареєстровано в електронній базі: дата: _____ 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 6,5	Галузь знань: 0401 Природничі науки (шифр і назва)	Нормативна	
	Спеціальність: 101 «Екологія» (шифр і назва)		
Модулів – 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Рік підготовки:	
Змістових модулів: 4		2019-2020-й	2019-2020-й
		Курс	
		4	4
		Семестр	
Загальна кількість годин - 180		7-й	8-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,9 самостійної роботи студента - 3,1		12 год.	14 год.
		Практичні, семінарські	
		26 год.	30 год.
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		52 год.	61 год.
		Індивідуальні завдання:	
Вид контролю:			
залік	іспит		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 40,0/60,0 (32/58) 7-й семестр

для денної форми навчання - 50,0/50,0 (44/46) 8-й семестр

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: вивчення міських соціоекосистем з метою їх оптимізації.

Завдання: вивчення міста як екологічної системи; аналіз чинників, тенденцій та наслідків урбанізації, формування урбанізованого довкілля; розгляд історії формування та розвитку міст; просторовий і функціональний аналіз урбаністичних систем; вивчення ландшафтно-екологічної основи міст, класифікація природних та антропогенних ландшафтів; аналіз адаптацій організмів, їх популяцій та угруповань до умов урбанізованого довкілля; типологія та дослідження урбанізованих біогеоценозів; аналіз взаємодій біотичних, технічних та соціальних компонентів урбогеосоціосистеми; оптимізація урбанізованого довкілля з метою збалансованого розвитку урбогеосоціосистем.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

основні чинники, тенденції, наслідки, перспективи урбанізації та принципи функціонування урбаністичних систем, в тому числі: особливості урбогенних змін компонентів ландшафту; структуру міста як природно-техногенно-соціальної системи (урбогеосоціосистеми); закономірності формування біогеоценотичного покриву урбаністичних систем; структуру і функції міського господарства та його вплив на урбанізоване довкілля; принципи і засоби екологічних технологій стосовно компонентів урбанізованого довкілля; принципи і методи формування насаджень в різних екологофітоценотичних поясах комплексної зеленої зони міста; принципи екологічної оптимізації урбаністичних систем та проектування екологічних поселень;

уміти:

одержувати та візуалізувати інформацію щодо поточного стану різних компонентів урбанізованого довкілля; використовувати знання загальної екології для дослідження стану об'єктів урбанізованого довкілля, оцінки впливу забруднень на живі організми; використовувати знання урбоекології для забезпечення збалансованого функціонування урбаністичних систем; на підставі отриманих результатів аналізу стану природних та техногенних компонентів урбанізованого довкілля надавати рекомендації щодо його оптимізації.

3. Програма навчальної дисципліни Затверджена Вченою радою СНАУ від 03.07.2018р.

Модуль 1. Урбанізація і урбанізоване довкілля

Тема 1. Урбанізація, її чинники, тенденції та наслідки стосовно довкілля і людини.

Урбанізація, її сутність, чинники і наслідки стосовно природного середовища та популяцій людини. Просторово-часові аспекти міських поселень. Сучасні тенденції та прогнози стосовно урбанізації на глобальному, національному, регіональному рівнях. Перетворення природного середовища під впливом урбанізації. Екологічні проблеми міст України.

Модуль 2. Урбанізоване довкілля та його компоненти

Тема 2. Урбанізоване довкілля та його компоненти.

Місто як урбогеосоціосистема. Структура екосистеми міста. Роль людини в урбогеосоціосистемі. Геологічне, повітряне, водне середовище міста. Забруднення урбанізованого довкілля. Ґрунти і клімат міста. Екологічні фактори урбанізованого довкілля: класифікація та принципи дії. Міська біота: склад, структура, адаптації до умов урбанізованого довкілля на рівнях організму і популяції.

Геологічне середовище міста. Небезпечні геологічні процеси в урбанізованому середовищі. Міські ґрунти. Водні об'єкти міста: зміни гідрологічного режиму, види користування, забруднення, підходи щодо оцінки екологічного стану. Методи екологічного градування факторів урбанізованого довкілля. Склад, структура і різноманіття міських насаджень. Видові адаптації деревних та чагарникових рослин до екологічних умов міста.

Тема 3. Біогеоценотичний покрив міста.

Ландшафтно-екологічна основа міста. Типологія антропогенних ландшафтів урбанізованих територій. Структурно-функціональна організація і типологія міських біогеоценозів. Фітоценози міста і приміської зони. Міські угруповання консументів і редуцентів. Особливості біотичних взаємодій в міських біоценозах. Динаміка урбанізованих ландшафтів. Комплексні урбогенні градієнти середовища та еколого-фітоценотична диференціація міста. Біологічна індикація урбанізованого довкілля на рівні екологічних угруповань.

Модуль 3. Міське довкілля – порушення, захист, відтворення, ландшафтне планування.

Тема 4. Міське господарство та його вплив на компоненти довкілля.

Життєві потреби міського населення, споживання та постачання природних ресурсів. Структура міського господарства та його вплив на довкілля. Архітектура і містобудування. Житловий та нежитловий фонд. Системи енергозабезпечення міста. Транспортні, інформаційні і телекомунікаційні системи міст.

Системи водопостачання, водовідведення та очищення вод міста. Промислове виробництво, гуртово-роздрібна торгівля. Утворення та системи поводження з твердими промисловими і побутовими відходами в містах.

Елементи соціальної інфраструктури міста: рекреація, туризм, спорт, їх вплив на довкілля. Екологічне підприємництво. Екологічне врядування в місті.

Розрахунок “екологічного відбитку” великого міста. Транспортні системи міста, їх вплив на довкілля та здоров'я людини. Утворення, характеристики і системи очищення поверхневого стоку, промислових, господарсько-побутових стічних вод на урбанізованих територіях. Системи та ініціативи у сфері поводження із твердими відходами міст.

Тема 5. Екологічні технології захисту і відтворення міського довкілля.

Природоохоронні та екологічні технології. Поняття про фітомеліорацію (фітотехнології). Функції та різновиди фітомеліоративних систем.

Лісогосподарська, інженерно-захисна, санітарно-гігієнічна фітомеліорація порушених наземних біогеоценозів міста. Екологічні технології відновлення річок та водоймищ міста. Фітотехнології очищення стічних вод. Фітовітальність деревних рослин і методи її оцінки. Фітомеліорація середньо, сильно і дуже сильно змінених наземних місцезростань. Фітотехнології очищення стічних вод, захисту від забруднення й екологічного відновлення порушених водних екосистем.

Модуль 4. Ландшафтне планування на рівні міста і регіону

Тема 6. Ландшафтне планування на рівні міста і регіону.

Ландшафтно-архітектурні та еколого-планувальні рішення і заходи щодо оптимізації урбанізованого довкілля. Генеральний план як інструмент управління урбаністичними системами. Регіональна і місцева екологічна мережа. Проектування і створення комплексних зелених зон міст. Природоохоронні території та екологічна мережа міст.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла	ін	с.р		го	л	п	ла	ін
го	б	д	.			го	б	д	.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Урбанізація і урбанізоване довкілля.												
Змістовий модуль 1. Урбанізація і урбанізоване довкілля												
Тема 1. Урбанізація, її чинники, тенденції та наслідки стосовно довкілля і людини.	30	4	10	-	-	16						
Разом за змістовим модулем 1	30	4	10			16						
Модуль 2. Урбанізоване довкілля та його компоненти												
Змістовий модуль 2. Урбанізоване довкілля та його компоненти												
Тема 2. Урбанізоване довкілля та його компоненти	32	6	12	-	-	14						
Тема 3. Біогеоценотичний покрив міста.	28	4	8	-	-	16						
Разом за змістовим модулем 2	60	10	20	-	-	30						
Разом за модуль 2	60	10	20	-	-	30						
Усього осінній семестр	90	12	26			52						
Модуль 3. Міське довкілля – порушення, захист, відтворення, ландшафтне планування.												

Змістовий модуль 3. Міське довкілля – порушення, захист, відтворення, ландшафтне планування.												
Тема 4. Міське господарство та його вплив на компоненти довкілля.	30	4	8			18						
Тема 5. Екологічні технології захисту і відтворення міського довкілля.	30	4	6			20						
Разом за змістовим модулем 3	60	8	14			38						
Разом за модуль 3	60	8	14			38						
Модуль 4. Ландшафтне планування на рівні міста і регіону												
Змістовий модуль 4. Ландшафтне планування на рівні міста і регіону												
Тема 6. Ландшафтне планування на рівні міста і регіону.	39	4	12			25						
Разом за змістовим модулем 4	39	2	8			20						
Разом за модуль 4	39	2	8			20						
Усього весняний семестр	105	14	30			61						
Усього годин	195	26	56			113						

4. Теми та план лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Вступ. Урбоекологія як наука. 1. Предмет урбоекології 2. Наукові основи урбоекології. 3. Історія і перспективи урбанізації. 4. Екологічні аспекти урбанізації. 5. Міста як складні поліструктурні системи	2
2	Тема 2. Геологічне середовище міста. 1. Антропогенні зміни рельєфу. 2. Ґрунти міських територій. 3. Забруднення ґрунтів. 4. Рекультивация земель промислових агломерацій. 5. Небезпечні геологічні процеси на міських територіях, їх захист.	2
3	Тема 3. Водне середовище міста. 1. Водні об'єкти міст. 2. Раціональне використання водних ресурсів. 1.43. Показники якості води.	2

	<p>4. Міські водоочисні споруди. 5. Методи очистки виробничих стічних вод. 6. Самоочищення водних об'єктів. 7. Охорона підземних вод від забруднення.</p>	
4	<p>Тема 4. Повітряне середовище міста. 1. Склад, будова, властивості та функції атмосфери. 2. Характеристика речовин-забруднювачів атмосфери та класифікація витоків забруднення. 3. Заходи щодо захисту повітряного басейну. 4. Санітарно-захисні зони. 5. Технічні засоби та технологія очистки викидів. 6. Контроль рівня забруднення атмосферного повітря у містах.</p>	2
5	<p>Тема 5. Популяція людей та її здоров'я. 1. Зв'язок внутрішнього середовища людина з навколишнім середовищем. 2. Поняття про гомеостаз. 3. Визначення поняття “здоров'я”, його характеристики, рівні здоров'я. 4. Структура захворюваності населення України; фактори ризику захворювань населення.</p>	2
6	<p>Тема 6. Міська флора та фауна 1. Рослинний і тваринний світ у житті міського населення. 2. Поняття синантропізації. 3. Роль міст у динаміці ареалів видів флори і фауни. 4. Шляхи формування флори і фауни міст. 5. Урбанізовані біогеоценози. 6. Охорона рослинного та тваринного світу.</p>	2
7	<p>Тема 7. Енергетичні об'єкти міст 1. Енергетичні об'єкти міст – основний техногенний фактор впливу на біосферу. 2. Виробництво і споживання енергії. 3. Енергетичні об'єкти як один з головних факторів життєзабезпечення міст. 4. Негативний вплив міст на навколишнє середовище.</p>	2
8	<p>Тема 8. Управління екологічною безпекою міст 1. Правові основи управління. 2. Організаційна система управління. 3. Екологічний моніторинг міського середовища. 4. Економічний механізм природокористування. 5. Екологічна експертиза і екологічний аудит. 6. Громадські екологічні організації.</p>	2
9	<p>Тема 9. Побутові та промислові відходи. Санітарна очистка міст. 1. Утворення твердих відходів. 2. Збір, видалення та утилізація твердих побутових відходів.</p>	2

	3. Заводи по переробці та спалюванню сміття.	
10	Тема 11. Фітомеліорація міського середовища і приміських зон 1. Функції рослинного покриву в містах. 2. Фітомеліоративні системи та їх класифікація 3. Властивості рослин, що використовуються у міських та приміських насадженнях. 4. Принципи створення насаджень в містах і приміських зонах.	2
11	Тема 12. Комплексні зелені зони міст. 1. Призначення зелених зон міст. 2. Структура зелених зон міст. 3. Статус комплексних зелених зон міст.	2
12	Тема 14. Розвиток міст ХХІ століття 1. Загальні положення і проблеми. 2. Стратегії адаптації та виживання. 3. Розвиток теорії урбанізації. 4. Міста майбутнього – проблеми та їх вирішення.	4
	Разом	26

5. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Визначення урбоекології як науки	2
2	Тема 2. Дослідження геологічного середовища міста (Ч.1)	2
3	Тема 2. Дослідження геологічного середовища міста (Ч.2)	2
4	Тема 3. Дослідження водного середовища міста (Ч.1)	2
5	Тема 3. Дослідження водного середовища міста. (Ч.2)	2
6	Тема 4. Дослідження повітряного середовища міста. (Ч.1)	2
7	Тема 4. Дослідження повітряного середовища міста. (Ч.2)	2
8	Тема 5. Визначення складових здоров'я людини, рівні здоров'я.	4
9	Тема 6. Встановлення особливостей міської флори та фауни.	6
10	Тема 7. Дослідження енергетичних об'єктів міст.	6
11	Тема 8. Управління екологічною безпекою міст.	4
12	Тема 9. Дослідження проблеми побутових та промислових відходів.	4
13	Тема 10. Визначення особливостей рослинного покриву міст.	2

14	Тема 11. Фітомеліорація міського середовища	2
15	Тема 11. Фітомеліорація приміських зон	2
16	Тема 12. Дослідження комплексних зелених зон міст.	2
17	Тема 13. Встановлення особливостей зелених зон міст України.	2
18	Тема 13. Особливості зелених зон міста Суми.	4
19	Тема 14. Дослідження розвитку міст ХХ століття.	5
	Разом	56

1. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Вступ. Урбоекологія як наука.	7
2	Тема 2. Геологічне середовище міста.	7
3	Тема 3. Водне середовище міста.	7
4	Тема 4. Повітряне середовище міста.	8
5	Тема 5. Популяція людей та її здоров'я.	8
6	Тема 6. Міська флора та фауна	8
7	Тема 7. Енергетичні об'єкти міст	8
8	Тема 8. Управління екологічною безпекою міст	8
9	Тема 9. Побутові та промислові відходи. Санітарна очистка міст.	8
10	Тема 10. Рослинний покрив у містах	7
11	Тема 11. Фітомеліорація міського середовища і приміських зон	7
12	Тема 12. Комплексні зелені зони міст.	7
13	Тема 13. Зелені зони міст України	10
14	Тема 14. Розвиток міст ХХІ століття	10
	Разом	113

9. Методи навчання

1. Методи навчання за джерелом знань:

1.1. **Словесні:** розповідь, пояснення, бесіда (евристична і репродуктивна), лекція, інструктаж, робота з книгою (читання, переказ, виписування, складання

плану, рецензування, конспектування, виготовлення таблиць, графіків, опорних конспектів тощо).

1.2. **Наочні:** демонстрація, ілюстрація, спостереження.

1.3. **Практичні:** практична робота, вправа, виробничо-практичні методи.

10. Методи контролю

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС

2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)

3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:

- рівень знань, продемонстрований на практичних, лабораторних та семінарських заняттях;

- активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;

- результати виконання та захисту лабораторних робіт;

- експрес-контроль під час аудиторних занять;

- самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;

- виконання аналітично-розрахункових завдань;

- написання рефератів, звітів;

- результати тестування;

- письмові завдання при проведенні контрольних робіт.

11. Розподіл балів, які отримують студенти Осінній семестр

Поточне тестування та самостійна робота			СРС	Разом за модулі та СРС	Атестація	Сума
Модуль 1 – 35 балів	Модуль 2 – 35 балів					
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2					
Т 1	Т 2	Т 3	15	85 (70+15)	15	100
35	20	15				

Весняний семестр

Поточне тестування та самостійна робота			СРС	Разом за модулі та СРС	Атестація	Підсумковий тест-іспит	Сума
Модуль 1 – 20 балів	Модуль 2 – 20 балів						
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2						
Т 1	Т 2	Т 3	15	55 (40+15)	15	30	100
10	10	20					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Рекомендована література

Базова

1. Кучерявий В.П. Урбоекологія. – Львів: Світ, 1999. – 440 с.
2. Кучерявий В.П. Фітомеліорація. - Львів: Світ, 2003. – 440 с.
3. Екологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / під заг. Ред.. О.Є.Пахомова. – Харків: Фоліо, 2014. – 666 с.
4. Стольберг Ф.В. (ред.). Екологія города. – К.: Лібра, 2000. – 464 с.
5. Корсак, К. В. Основи екології: навчальний посібник: Електронний ресурс / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. - К. : МАУП, 1998. - 228с.
6. Основи екології та соціоекології: навчальний посібник. Електронний ресурс - Львів : Афіша, 1998. - 210с.
7. Екологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів: Електронний ресурс / під заг. Ред.. О.Є.Пахомова. – Харків: Фоліо, 2014. – 666 с.
8. Мальований М.С., Леськів Г.З. Екологія та збалансоване природокористування: навч. посібник. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 316 с.
9. Т. Є. ЦАРИК, В. В. ФАЙФУРА Основи екології: Електронна версія. – Тернопіль, 2009.
10. Єрмоленко А. Соціальна етика та екологія: монографія. – Київ: Лібра, 2010. – 416 с.

Допоміжна

1. Калінін М.І., Мельник О.С. Теоретичні основи лісових меліорацій. – Львів: Світ.1991.-260с.
2. Корсак, К. В. Основи екології: навчальний посібник / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. - К. : МАУП, 1998. – 228 с.
3. Основи екології та соціоекології: навчальний посібник. - Львів : Афіша, 1998. – 210 с.

4. Ходаков В.Е. Влияние природно-климатических факторов на социально-экономические и производственные системы / Ходаков В.Е., Соколова Н.А., Черный С.Г. - Херсон: Олді-плюс, 2013.

13. Інформаційні ресурси

1. www.greenpeace.org/russia/ru
2. www.ecolife.org.ua/laws/ua/letters/2001/01.php
3. www.ecology.md
4. www.soznanie.info/n_delo.html